

Professor Ramiz Əskər

**Bakı Dövlət Universiteti
türkologiya kafedrasının müdiri,
Özbəkistanın Nəvayi şəhərinin fəxri vətəndaşı**

(əvvəli ötən sayımızda)

Nəvayi əsərlərinin xüsusi bir qrupunu xəmsə təşkil edir. Nizami tərəfindən əsası qoyulan bu ənənə üç dahi şair tərəfindən ən üstün səviyyədə yerinə yetirilmişdir.

Əlişir Nəvayinin xəmsəsinin əsas özəlliyi onun türkçə, yəni çağatayca yazılmasıdır. Bu çox əlamətdar faktdır, zira xəmsənəvis dörd dühadan üçü (Nizami Gəncəvi, Əmir Xosrov Dəhləvi və Əlişir Nəvayi) milliyətçə türk olsa da, onlardan üçü (Nizami, Dəhləvi və Cami) öz əsərini farsca, yalnız biri (Əlişir Nəvayi) türkçə qələmə almışdır! Bu, ümumtürk mədəniyyəti və ədəbiyyatı baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb edən bir olaydır! Bütün poemalarda olduğu kimi şair burada da öz əsərini türkçə yazmaqdan duyduğu dərin məmnuniyyəti dilə gətirmiş, "Mühakimət ül-lüğətəyn" əsərində bəyan etdiyi milli və ədəbi kredosuna sədəqətini göstərmişdir.

Nəvayi xəmsəsinin zirvə əsəri kimi sənətkarlıq baxımından mükəmməl bir poema olan "Səddi-İskəndəri" türk di-

ürəkləndiyini bildirərək hər bir əsərini qısaca xarakterizə edir:

Çü «Heyrət»ə saldım könül rəğbətini,
Ona qalib etdim ulus heyretinin.

iki ilə yaxın müddət ərzində qələmə almaq üçün çox məşəqqət çəkmiş, üstəlik, sabahdan axşama qədər xalqın dərdləri ilə uğraşmış, faktiki olaraq öz xəmsəsinə 6 aya tamamlamışdır. Cami onun küreyini oxşayır.

Bu arada huş aləminə dalan Nəvayi özünü ətirli bir bağçada görür. Burada xeyli mö'təbər insan var. Onlardan biri Nəvayiye ya-

**Çü Sə'di vü Firdövsü vü Ünsürü,
Sanayi vü Xaqanı vü Ənvəri.**

Xəmsə müəllifi Nizami, Əmir Xosrov Dəhləvi və Əbdürrəhman Cami də buradadır. Nəvayi Əmir Xosrovlə Caminin müşayiəti ilə ustad Nizamiyə yaxınlaşır, onu izzü hörmətlə salamlayıb əlini öpür. Nizami də öz növbəsində onu güllər üzle qarşılayır. Aralarında səmimi ixtilat olur.

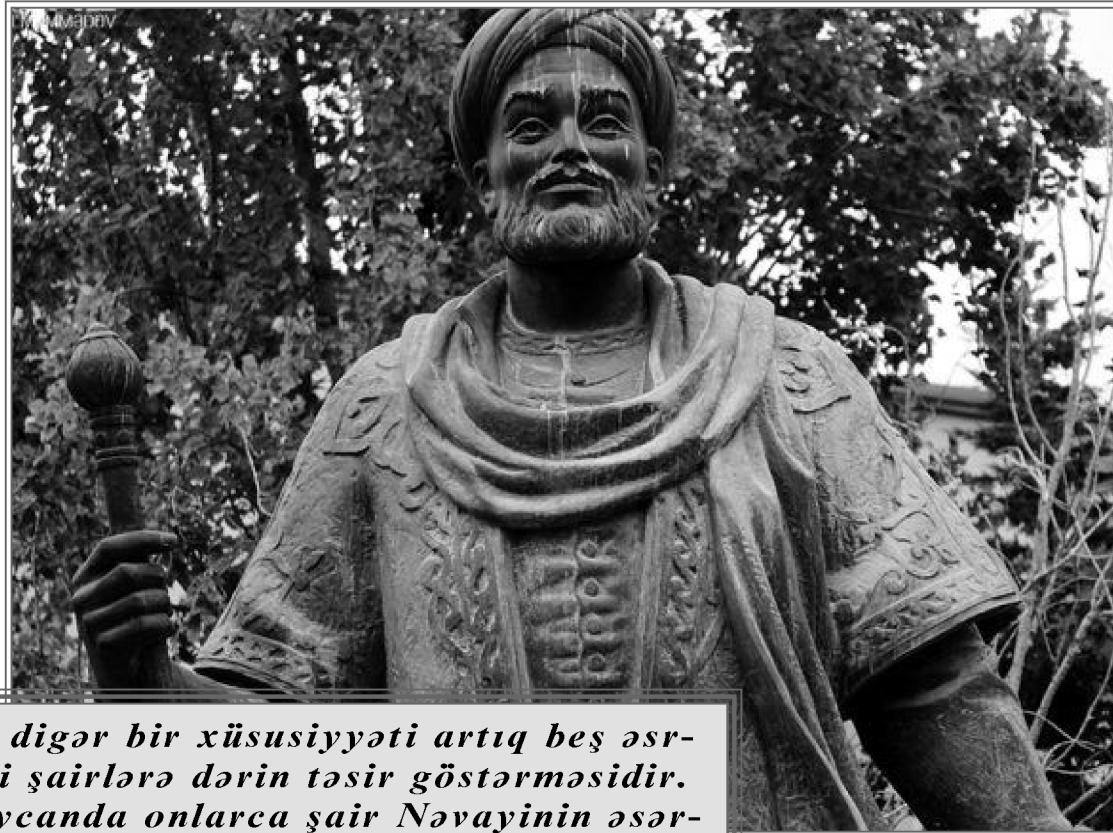
**Kərəm birlə torpaqdan həm alın,
İnayət qılıb bir nəzər həm salın**

**Ki, el xatirinə nüzul eyləsin,
Ulus könlü onu qəbul eyləsin.**

Nizami xəmsəni yerdən götürür. Onun işarəsi ilə bu dəfə Cami dua oxuyur, hamı amin deyir. Elə bu dəm Nəvayi özünə gələrək Caminin evində olduğunu görür. Cami ondan nə baş verdiyini soru-

Əlişir Nəvayi -580

Türk dünyasının ulu şairi

şur və Allaha şükr etməsini söyləyir. Nəvayi yeri öpüb evdən çıxır və Allaha həmd-səna edərək xəmsəni bitirir.

Nəvayi sənətinin digər bir xüsusiyyəti artıq beş əsrdən bəri türkdilli şairlərə dərin təsir göstərməsidir. Məsələn, Azərbaycanda onlarca şair Nəvayinin əsərlərinə nəzirlər yazmış, Füzuli, Qövsü Təbrizi, Kişvəri, Həqiqi kimi sənətkarlar onun təsiri altında çağatayca şeirlər qələmə almışlar. F.Köçərlinin yazdığına görə, Azərbaycanda bu ənənə XIX əsrdək davam etmişdir.

Əlişir Nəvayi osmanlı şairləri tərəfindən də çox sevilən bir sənətkar olmuşdur. Onlar Nəvayinin təsiri ilə çağatayca şeirlər yazmışlar. Bu sevgi tənzimat dövründən sonra da davam etmişdir. Türk şairlərindən Qaramanlı Nizami (XV əsr), Bəxti (vəfatı: 1512), Səlimi (I Sultan Səlim, 1470-1520), Nədim (1681-1730), Şeyx Qalib (1757-1799), Ziya Paşa (1825-1880) və başqaları onun şeirlərinə nəzərilər qələmə almışlar. Nəvayinin şeirlərini daha yaxşı anlamaq üçün burada "Əl-lüğət ül-Nəvayiyyə və l'istişhaddat ül-ça-

Nəvayi sənətinin digər bir xüsusiyyəti artıq beş əsrdən bəri türkdilli şairlərə dərin təsir göstərməsidir. Məsələn, Azərbaycanda onlarca şair Nəvayinin əsərlərinə nəzirlər yazmış, Füzuli, Qövsü Təbrizi, Kişvəri, Həqiqi kimi sənətkarlar onun təsiri altında çağatayca şeirlər qələmə almışlar. F.Köçərlinin yazdığına görə, Azərbaycanda bu ənənə XIX əsrdək davam etmişdir

Şeyx qısa müddət ərzində çox gözəl bir xəmsə yazdığı üçün Nəvayini təbrik edir, əsərlərinin üstün məziyyətlərindən söz açır, onu seçkin bəndə adlandırır, hər əhli-qələmə belə səadətə nəsib olmadığını söyləyir. Nəvai bunlara huşguşla qulaq asır, sonra şaha, yəni Sultan Hüseyin Bayqaraya dua etməsini xahiş edir. Nizami sözü Əmir Xosrova

linin ən parlaq nümunələrindən biridir. Aparılan hesablamalara görə, bu əsərdə 6.327 sözdən istifadə edilmişdir. Bunların 1.249-u türk, 2.379-u ərəb, 2.270-i fars, 2-si isə yunancadır. Əsərdə 124 tarixi və əfsanəvi şəxs adı, 74 coğrafi ad, 11 qövmlük adı işlənmişdir.

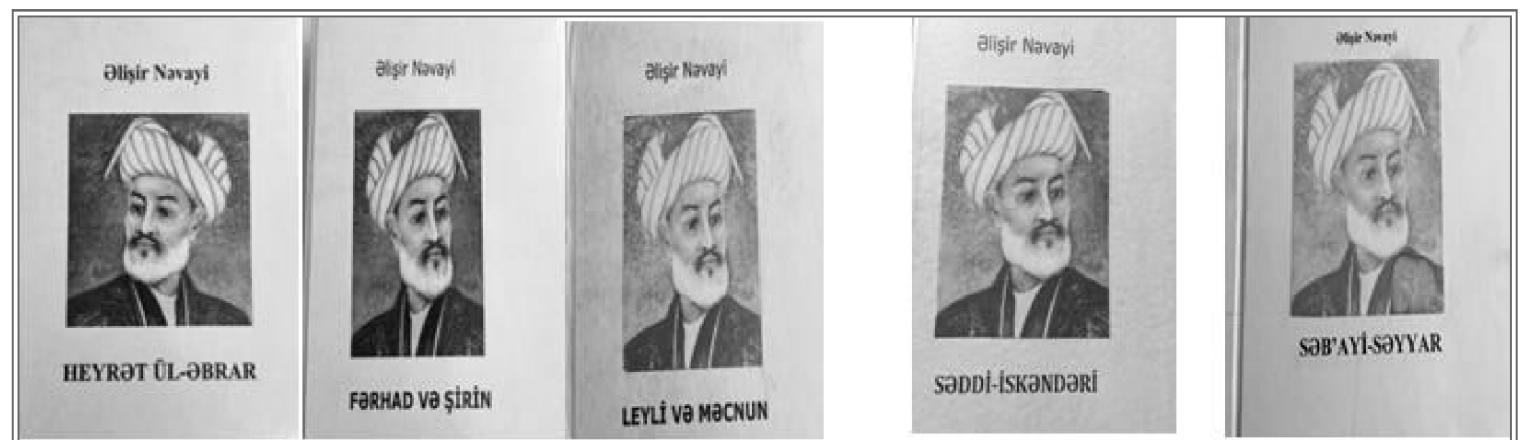
Nəvayi xəmsəsinin ümumi həcmi barədə bunları göstərə bilərik: "Heyrət ül-əbrar" 3.988 beyt, "Fərhad və Şirin" 5.679 beyt, "Leyli və Məcnun" 3.622 beyt, "Səb'ayi-səyyar" 5.009 beyt, "Səddi-İskəndəri" isə 7.215 beytdən ibarətdir. Beləliklə, Nəvayi xəmsəsinin ümumi həcmi 25.513 beyt təşkil edir ki, bu, Firdövsinin "Şahnamə" əsərinin təqribən yarısı deməkdir.

"Səddi-İskəndəri" poemasının son bölməsi çox maraqlıdır. Burada Nəvayi öz ustadı Cami ilə söhbət edir, xəmsəni necə yazdığı barədə ona məlumat verir, əvvəlcə bu işə tərəddüdlə yanaşdığını, sonra

Çü «Fərhad»ə oldum əndişəvər,
Düz etdim bəsi dağ olub tişəvər.

Çü «Məcnun» hədisinə düzdüm fünun,
Bəsi xəlcı qıldı şeyda cünun.

xınlaşaraq özünün Həsən Dəhləvi olduğunu bildirir, bu məclisdə dahi qələm sahiblərinin toplandığını söyləyir, Nəvayini onlarla gö-

Yenə «Səb'a»yə təb'im olcaq qərin,
Eşitdim yeddi çərxdən afərin.

İskəndərə dil çəkib azər kimi,
Dedim onu «Səddi-İskəndər» kimi.

Nəvayi bildirir ki, Nizami kimi bir dühanın otuz, Dəhləvi kimi bir dahinin on il əmək sərf edərək yazdığı xəmsəni

rüşməyə dəvət edir. Nəvayi bu təklifi sevincle qarşılayır, ikisi birlikdə dahlərə doğru üz tuturlar. Aralarında yüz qulaqlıq bir məsafə qalanda məclisdəkilər ayağa qalxırlar. Dəhləvi adlarını söyləyərək onları tək-tək təqdim edir. Burada kimlər yoxdur?!

verir. O da öz növbəsində şaha və səltənətinə dua edib uğurlar arzulayır. Dua bitincə hamı bir ağızdan amin deyir. Bu əsnada Nəvayi öz xəmsəsinə qoynundan çıxararaq yerə qoyur və ağlaya-ağlaya deyir:

**Ki, himmət tutub ehtimam etdiniz,
Deməz mən ki, siz tamam etdiniz.**

ğataiyyə" adlı xüsusi lüğət də yazılmışdır.

Əlişir Nəvayinin təsiri bugün də Türk Dünyasında davam edir. Əsrlərcə sürən bu təsirin bundan sonra da əsrlər boyu sürəcəyinə heç bir şübhə yoxdur! Zira Əlişir Nəvayi zamana və məkana sığmayan dahi bir şairdir.